

Milovská, Žofia

Ohlasy z kresťanského prostredia na vystúpenie kapely Rammstein na Slovensku

Sacra. 2024, vol. 22, iss. 1, pp. 36-49

ISSN 1214-5351 (print); ISSN 2336-4483 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80247>

Access Date: 02. 08. 2024

Version: 20240801

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Ohlasy z kresťanského prostredia na vystúpenie kapely Rammstein na Slovensku

Reactions from the Christian Community to the Performance of the Band Rammstein in Slovakia

Žofia Milovská, FF MU, Ústav Religionistiky
e-mail: 540141@mail.muni.cz

Abstract

On 14th June 2023, German industrial metal band Rammstein played their third concert in Slovakia, taking place at the Trenčín airport. This article aims to analyze the reactions that the concert provoked in the Slovak Christian sphere and examine the response among opponents and supporters of the concert. I will also try to briefly clarify in which Christian communities the issue was raised and discussed. Finally, I will attempt to compare the case of the Rammstein initiative with similar initiatives against metal concerts in Slovakia from the past, examined already by Rapčanová (2017) and Vrzal (2022).

Keywords

Rammstein, metal, Satanism, Christian community, Slovakia

Kľúčové Slová

Rammstein, metal, satanizmus, kresťanské prostredie, Slovensko

Úvod

Nie je to zďaleka prvýkrát, čo metalu jeho transgresívny charakter¹ naštrbil vzťah s niektorými kresťanskými veriacimi či s inými veriacimi skupinami obyvateľov našej planéty. Kontroverzia je niečo, čo je metalu veľmi blízke, a k čomu sa rôzne metalové kapely stavali odlišne, pričom väčšinou sa jedná o kontroverziu v rámci prekračovania morálnych noriem, alebo záujem o tabuizované témy. Veľká kontroverzia (s výraznou iniciatívou aj z kresťanského prostredia)² okolo metalovej hudby vznikla napríklad v Amerike v 80. rokoch, a vyústila v diskusiu na konaní Senátu v roku 1985, kde bol tento žáner označený za nebezpečný (Hjelm, Kahn-Harris, & LeVine, 2011: 6–8).

Iniciatíva kresťanských skupín proti metalovým koncertom a podujatiam sa objavila v minulosti na Slovensku viackrát, napríklad proti konaniu festivalu

¹ Charakteru a vývoju metalovej subkultúry sa odborne venovali napríklad Keith Kahn-Harris (2006), Deena Weinstein (2000; 2009), Robert Walser (1993).

² S tým je spojená napríklad aj angažovanosť PMRC – Parents' Music Resource Center (Chastagner, 1999).

Gothoom, Rock pod Kameňom, koncertom Iron Maiden či Root. Ich aktivity mali často presah aj do politickej sféry, keďže sa do niektorých zapojili aj miestni členovia politickej strany KDĽ (Kresťanskodemokratické hnutie). Tejto téme sa venoval Miroslav Vrzal (2022), ktorý zmapoval podobné prípady na Slovensku v štúdiu *Against the Devil's metal: Christian Public Discursive Strategies against Metal Concerts and Festivals in Czechia and Slovakia*. Hlbšou analýzou diskusie vyvolanej v prípade konania slovenského metalového festivalu Gothoom sa zaoberala Slavomíra Rapčanová (2014) vo svojom článku *Kontroverzia a verejná diskusia okolo slovenského metalového festivalu Gothoom*. Spolu so závermi z týchto dvoch štúdií sa pokúsim predostrieť, nakoľko je prípad Rammsteinu špecifický, a naopak ktoré „trendy“, ktoré známe už z minulých iniciatív proti metalovým koncertom (či hudbe), sa tu znov objavili. Mojim cieľom je zamerať sa aj na pohľady ľudí, ktorí síce nie sú priamymi aktérmi (v tomto prípade hlavne tvorcí príspevkov a článkov), ale sú súčasťou konkrétnych komunít, v ktorých sa téma otvorila a bola diskutovaná. Hlavný materiál pre tento zámer som našla v komentároch a diskusiách na sociálnych sieťach.

Zdroje k mojej práci pozostávajú zo správ verejných médií, diskusií pod článkami a videami a z veľkej časti aj z facebookových príspevkov a komentárov. Nezostanem pritom však len pri hľadaní informácií spojených s danou témou, ale otvorím otázku, akým spôsobom s týmito informáciami médiá v online svete pracujú a ako ich prezentujú verejnosti. Načrtnem aj možnosť, že médiá mohli vytvoriť skreslený a zveličený obraz celej problematiky, čomu nasvedčuje minimálne malé množstvo materiálu, ktoré som k nej našla priamo na kresťanských stránkach / weboch.

Charakter koncertu

Podľa viacerých spravodajských stránok (Ács, K., Ruttkay, R., & TASR, 2023; TASR, 2023) sa jednalo o najväčší hudobný koncert v histórii Trenčína. Značná časť predbežných a priebežných spravodajských príspevkov sa týkala dopravnej situácie, ktorej zvládnutie bolo pri takejto veľkej akcii kľúčové. Okrem toho sa správy venovali hlavne problémom so zabezpečením stravovania kapely počas jej pobytu na Slovensku (členovia boli nakoniec nútení využiť služby McDonald's), nedostatkom pitnej vody v areáli koncertu a niektorí novinári sa stručne dotkli aj nedávnych obvinení speváka Tilla Lindemanna zo sexuálneho obťažovania (Ács, Ruttkay, & TASR, 2023). Napriek tomu boli tieto správy ladené skôr pozitívne, zdôrazňovali vynikajúco odohraný koncert a pekné počasie:

Dvojhodinové vystúpenie ikony muselo uspokojiť aj tých najnáročnejších fanúšikov skupiny Rammstein. Verme, že to nebola jej posledná návšteva na Slovensku. Koncert ukázal, že aj v našich podmienkach sa dajú zvládnuť extrémne náročné hudobné produkcie, hoci tieňom na celom podujatí môže byť pre niektorých spôsob organizácie dopravy návštevníkov z areálu letiska. Autor reportáže vie o tom svoje, keď ho nepočkal vopred zaplatený autobus (Straka, 2023).

Online diskusie a komentáre

Pri skúmaní materiálu z online prostredia, predovšetkým sociálnych sietí, je potrebné si uvedomiť, že sa nejedná o vzorku názorov či vyjadrení všetkých podporovateľov a odporcov koncertu / kapely, ale o vzorku vyjadrení ľudí, ktorí sa z nejakého dôvodu do týchto debát zapájajú (či už ide o diskusie, hádky, obhajobu alebo kritiku, komentovanie príspevkov alebo ich zdieľanie). Zároveň treba reflektovať aj to, že online prostredie svojim účastníkom poskytuje značnú anonymitu a pocit bezpečia, čo často vedie k väčšej otvorenosti a emotívnosti než v skutočnom živote. Na druhej strane práve preto podobné diskusie niekedy nadobúdajú aj útočnejší a vyhranenější charakter (Šipóczová, 2012).

Dom úľavy svätého Charbela

Koncert Rammsteinu neprinesol so sebou nejakú veľkú aktívnu iniciatívu. Nepísali sa žiadne petície, neposielal sa list ministrovi kultúry a medzi fanúšikmi neprechádzal exorcista, ako to bolo napríklad počas Gothoom festivalu (Rapčanová, 2017). Najväčšiu pozornosť si v tomto zmysle vyslúžil príspevok, ktorý bol uverejnený na facebookovom profile Domu Úľavy sv. Charbela:

! Kto môžete, prídte !

V utorok 13. 6. v Trenčíne na sídlisku Juh po svätej omši cca od 19:00 hod bude adorácia až do 21:00 hod za zrušenie koncertu Rammstein a odprosenie za zlo.

Naliehavá prosba o modlitby!

V stredu 14.6. sa v Trenčíne má uskutočniť satanistický koncert Rammstein. Spevákovi, ktorý znásilnil 15-20 žien dovoľia v Trenčíne vystupovať. Pod vplyvom drog robí satanistické rituály na koncertoch, Trenčiansko sa učí naspamäť jeho zvrátené texty v nemčine, aby to spolu s ním mohli spievať. 40 000 ľudí sa chystá prísť do Trenčína oslavovať niekoho, kto nie je Boh. Modlime sa a prosme v mene Pána Ježiša, aby sa tento koncert v Trenčíne neuskutočnil, aby bolo Trenčiansko ochranné. Veľké Bohu vďaka za každú modlitbu a obetu na tento úmysel (Čierna, 2023a; 2023b).

Dom úľavy sv. Charbela je katolícke spoločenstvo v Prešove, ktoré si kladie za cieľ poskytovať svoje služby pútnikom a šíriť povedomie o svojom patrónovi – sv. Charbelovi. Zástupcovia spoločenstva sa krátko po uverejnení príspevku vyjadrili, že sa od neho dištancujú, a že ho na ich stránku pridala súkromná osoba: „Dištancujeme sa od tohto príspevku. Nepridal to náš administrátorský profil, ktorý zverejňuje záležitosti organizácie. Tá žena ten príspevok na naše vyzvanie stiahla a opustila stránku.“ (trencin.standard.sk, 2023) Na ich Facebooku momentálne môže príspevky uverejňovať iba administrátor.

Podľa denníka *Plus jeden deň* sa síce spomínaná adorácia konala, ale išlo o pravidelnú týždennú adoráciu, na ktorú sa nedostavil výrazne väčší počet veriacich než inokedy. Medzi nimi sa nachádzali ľudia, čo o iniciatíve proti koncertu nevedeli, niektorí naopak do kostola prišli práve kvôli nej:

„To, čo sa tam udeje, nebude Božie požehnanie, takže my musíme robiť pobožnosti. Vnímam to tak, že budeme odprosovať Boha za urážky od tých satanistov“, skonštatovala žena s tým, že nikdy od kapely žiadnu pesničku nepočula a ani si ju nikdy nevypočuje, ale o tom, že Rammstein je satanistická skupina sa vraj dozvedela od exorcistu (pluska.sk., 2023).

Plusko uvádza aj to, že miestny farár sa do záležitosti nijako špeciálne nezapájal:

Farár netušil, kto výzvu zverejnil, ani za čo sa budú veriaci modliť. Podľa neho stoja za výzvou kresťania, ktorým niekto povedal, že kapela Rammstein je satanistická a preto sa zlakli (pluska.sk., 2023).

Článok na *Postoji*

Okrem tejto pomerne malej iniciatívy, na príchod Rammsteinu reagoval aj *Konzervatívny denník Postoj*, kde sa v článku s titulkom *Fenomén Rammstein / Najkontroverznejší východonemecký export po Merkelovej* jeho autor Lukáš Krivošík (2023) venuje histórii kapely, ich tvorbe, a rozoberá aj, či sa dajú považovať za neonacistov alebo satanistov. Z jeho úvodných slov vyplýva, že inšpiráciou k tejto téme boli práve ohlasy z „kresťanských kruhov“, vyvolané koncertom. Článok pôsobí veľmi dôveryhodne, pretože autor ponúka množstvo faktov a súvislostí, týkajúcich sa danej problematiky. Viac priestoru venuje zrozumiteľnému predstaveniu kapely, než osobným dojmom a výzvam k čitateľovi. Podané informácie sú analyzované z pohľadu kresťanskej morálky, pričom popularitu obvinení zo satanizmu či neonacizmu pripisuje provokatívnemu štýlu kapely a ich zameraniu na temnejšie témy, ale dodáva, že priklon k týmto smerom u nich nevidí:

Ak spevák výslovne upiera lásku svojej vlasti, je to ďalší náznak, že Rammstein nemožno pokladať za neonacistickú, nacionalistickú či krajne pravícovú kapelu. Hoci ide o obvinenie, ktoré sa voči nim z času na čas vznáša.[...] Prirodzene, tak ako nie každý má rád hororový žáner vo filme a v literatúre, tá ho neskôr zabije a máčajúc pero v jeho krvi, posielala list svojmu mladšiemu ja. V pesničke *Pussy*, ktorú skupina v Trenčíne vypustila z programu, sa zase spevák sťažuje, že „v Nemecku si nezatrká“... A to je len náhodný výber (Krivošík, 2023).

Ďalej ale upozorňuje: „To však neznamená, že ich texty a videoklipy treba nekriticky prijímať.“

Ďalšie pesničky rozoberajú napríklad sadomasochistické fantázie (*Bestrafe mich*), sex medzi súrodencami (*Spiel mit mir*), kanibalizmus ako erotickú fantáziu (*Mein Teil*), kým pesnička *Tier* je o otcovi, ktorý zneužíva vlastnú dcéru, tá ho neskôr zabije a máčajúc pero v jeho krvi, posielala list svojmu mladšiemu ja. V pesničke *Pussy*, ktorú skupina v Trenčíne vypustila z programu, sa zase spevák sťažuje, že „v Nemecku si nezatrká“... A to je len náhodný výber (Krivošík, 2023).

Letmo spomína aj ich kritiku cirkvi a na záver sa dotýka nedávnych obvinení voči spevákov kapely:

V klipke k už spomenutej piesni *Deutschland* krátko vidieť stredovekého mnicha s kresťanským krížom, ktorý sa objíma s esamanom z 30. rokov 20. storočia. Vzhľadom na bezprecedentný odpor, aký kládla práve nemecká cirkev nacizmu, je to vulgárne klišé. [...] Ak by sa obvinenia preukázali, Lindemannovi môže hroziť niekoľkoročný trest odňatia slobody. A to by bol koniec Rammsteinu, ako ho poznáme. Koncert v Trenčíne tak mohol byť pre fanúšikov jednou z posledných príležitostí, keď mohli kontroverznú skupinu vidieť hrať naživo (Krivošík, 2023).

Dôležitosť tohto článku spočíva hlavne v tom, že *Konzervatívny denník Postoj* je celoštátne známy a uznávaný denník, ktorý číta veľká časť katolíckej verejnosti.³ Na svojej webovej stránke o sebe ponúka nasledovnú charakteristiku: „Konzervatívny denník Postoj je unikátny projekt medzi slovenskými médiami. Je jediným médiom, ktoré sa otvorene hlási ku konzervatívnym hodnotám a zároveň dosahuje vysoký profesionálny štandard.“ (postoj.sk, 2024).

Komentáre a diskusia, vzťahujúce sa k článku na platforme tohto média boli z môjho skúmaného materiálu najmenej ofenzívne. Čiastočne za to môže fakt, že jeho redaktori príliš nevhodné komentáre mažú, a že možnosť komentovať denník ponúka iba svojim predplatiteľom. Celkovo sa zúčastnení zaoberali hlavne hodnotením kapely a jej tvorby po stránke hudobnej aj morálnej. Zaujímavá diskusia, nadväzujúca na článok sa rozvinula v rámci otázky, či je pre kresťana správne počúvať hudbu v štýle Rammsteinu:

Príspevok užívateľa Srafstok1

Hudobná skupina, ktorá sa živí v perverznościach súčasnosti a minulosti a ktorého priaznivci sa zdravia „diabolskými rožkami“ asi nie je nič pre ľudí s kresťanským cítením. Primátor Rybníček,⁴ ktorý sa chcel postaviť do čela KDH a sníval o novej CDU na Slovensku prejavil iba svoje mentálne cítenie ako onehdá „pobirmovaný komunista“, ktorý je aj vďaka niektorým pomýleným kresťanom dnes politickou hviezdou.

Odpoveď užívateľa Ten pravý Peter na príspevok užívateľa Srafstok1
poniektoré ich kúsky moje kresťanské city nijak neurážajú

Odpoveď užívateľa Amarak na príspevok užívateľa Srafstok1

Ludia, ktorí veria, že diabol má rožky, to samozrejme môžu vidieť takto. Nemám pocit, že napr. Stefan Chrappa je horším človekom ci kresťanom, za to, že účinkuje v kapele CAD.

³ Webová stránka uvádza 39-tisíc odoberateľov (postoj.sk, 2024). Ich facebookový profil sleduje 46-tisíc používateľov (Konzervatívny denník Postoj, 2024).

⁴ Primátor Trenčína Richard Rybníček v deň koncertu na svojom Facebooku píše, že vystúpenie známej kapely je pre Trenčín počtou a praje všetkým fanúšikom pekný zážitok (Rybníček, 2023).

Odpoveď užívateľa Srafstok1 na príspevok užívateľa Amarak

Vôbec nemusíme veriť, že satan má rohy, ale symbolika je dôležitá. V evanjeliu podľa Matúša čítame, že Ježiš ukončil svoje proroctvo o poslednom súde podobnosťou o ovciach a capoch. Capi odídu do večného zatratenia.

Na pomerne krátku diskusiu som narazila aj na stránke úplne iného charakteru než je *Postoj*. Ide o stránku *gloria.tv*. Podľa denníka *SME* „slovenskí biskupi upozorňujú na viaceré weby, pri ktorých by si čitatelia mali dať pozor“, a medzi nej zaraďujú aj túto stránku (SITA, 2020). Hovoria o stránkach šíriacich neoverené informácie a spomínajú napríklad aj známy dezinformačný web *Slobodný vysielateľ*. *Gloria.tv* ponúka každému, kto sa zaregistruje, možnosť uverejňovať príspevky a komentáre. Okrem klasických dezinformačných naratívov (čipy v očkovaní na covid-19...) sú tu populárne napríklad rôzne apokalyptické témy ako príchod Antikrista alebo vymedzovanie sa voči Vatikánu a pápežovi (prípadne príchod Antikrista v podobe pápeža) (*gloria.tv*, 2023). Dňa 14. 6. pridal na tento web užívateľ s priezviskom *Coburg* nasledovný príspevok, zakončený citátom zo zdieľanej výzvy:

Milí priatelia, táto nemecká satanistická skupina - Rammstein - dnes o pár minút o 21. 00 (o 20.00 je tzv. :predskokanská kapela“) začne svoju diaboliskú show na treňčianskom letisku. Je mi už dlhšiu dobu zvláštne, prečo si aj napríklad aj producenti tzv. „Pohody“ - dekadentného „festivalu“ - vybrali práve Trenčín. Trenčín - kde sa nachádza Skalka, jedno z najstarších pútnických resp. pustovníckych miest na Slovensku, kde pôsobili s.v [sic] Svorad a sv. Benedikt. Pohoda je známa drogami, voľnými mravmi, expozíciou liberálnych výstrelkov a duchovného chaosu. Ja som v Trenčíne vyrastal na hradnom kopci, ktorý sa volá Mariánsky. Preto mi nie je ľahostajné čo sa v Trenčíne dnes deje. V prostredí sociálnych sietí sa tento týždeň začali šíriť prosby a modlitby za neuskutočnenie veľkého koncertu skupiny Rammstein v Trenčíne. Nuž ale dnes, 14. 6. sa v Trenčíne uskutočňuje teda satanistický koncert Rammstein. Spevákovi, ktorý znásilnil 15-20 žien, dovoľia v Trenčíne vystupovať (*gloria.tv*, 2023).

K príspevku jeho autor priložil ako ukážku aj videoklip skladby *Angst*. Používateľ *Coburg* sa často zapájal aj do diskusie, vyvolanej jeho príspevkom a reagoval na komentáre:

Odpoveď užívateľa *dominikguzman*, 14. jún na príspevok užívateľa *Coburg*
Ja len nerozumiem, oni sa deklarujú ako satanisti?

Odpoveď užívateľa *Coburg*, 14. jún na príspevok užívateľa *dominikguzman*, 14. jún

No, nevidím, že by to bol nejaký Gospel, ani ľudova kapela či vojenská dychovka. Heavy Metal je satanistický vo svojej podstate.

Odpoveď užívateľa *Coburg*, 14. jún k svojmu pôvodnému príspevku

Kto môže a chce, prosím vás pomodlime sa aspoň individuálne počas tohto „koncertu“ jeden desiatok sv. ruženca - navrhujem, tajomstvo Ktorý nám Ducha Svätého zoslal.

Nasledovný komentár pochádza od obyvateľky Trenčína. Z jej podrobného opisu situácie v kostole, kde sa konala adorácia sa môže zdať pravdepodobné, že ak sa jej aj priamo nezúčastnila, aspoň pozorne kontrolovala situáciu:

Marieta, 14. Jún, 2023 na príspevok užívateľa Coburg

Áno, školy a škôlky majú voľno, mnohí ľudia pracujú z domu. Zo stanice zabezpečená kyvadlová doprava... všetko nadštandardne zorganizované... Rybníčkovi, ako veľkému kresťanovi, ktorý sa každú nedeľu producujú v Piaristov, nerobí problém organizácia a povolenie takéhoto koncertu!! Včera si JOJka robila rozhovory pred kostolom na Juhu, kde je každý útorok adorácia po sv. omši a vyzvedali, čo a ako... celú adoráciu sa zdržovali v kostole a čakali na nejakú senzáciu... Keďže v kostole nič oficiálneho, čo sa týka modlitieb proti koncertu, nebolo - moc toho neulovili. Kňaz to nechal asi na každom, kto sa chce za čo modliť... Kto vie, či to nebol aj nejaký tichý príkaz od primátora (to je len môj názor, len sa tak trochu zamýšľam) - ten má JOJku dobre zmapovanú, keď tam šéfoval. Zatiaľ je tu ešte pomerne ticho... uvidíme, čo bude nasledovať po oficiálnom začiatku...

Záujem komunit, uprednostňujúcich alternatívne informácie o vystúpeniach proti metalovým koncertom na Slovensku, nie je úplne novým fenoménom. Jedna z takýchto komunit sa zapojila do iniciatívy proti koncertu Iron Maiden v Žiline v roku 2016 (Jarabica, Jarabica, Chlebek, & Mazúr, 2016). Ide o Spoločnosť svätého Bazila Veľkého, ktorá sa v roku 2011 (dva roky po svojom vzniku) oddelila od Vatikánu, a namiesto toho sa odvoláva na Byzantský katolícky patriarchát. Z obsahu ich webovej stránky sa dá vyčítať, že významná časť ich činnosti sa venuje propagácii alternatívnych informácií (najväčšie percento správ sa týka dôkazov o škodlivosti vakcinácie na covid-19).⁵ Spoločnosť svätého Bazila Veľkého bojovala proti koncertu Iron Maiden napísaním otvoreného listu hneď viacerým adresátom, medzi nimi aj ministrom kultúry. Proti konaniu tohto koncertu (ako aj proti vystupovaniu Iron Maiden na Slovensku v roku 2013) zorganizovalo petíciu aj Spoločenstvo svätého Jozefa – Kresťanská iniciatíva z Považia (Vrzal, 2022). Na stránke, ktorá ponúka svojim čitateľom podobné témy ako stránka Spoločnosti svätého Bazila Veľkého, ktorú Spoločenstvo považuje za súčasť rovnakej pravovernej cirkvi, sa ešte stále nachádza odkaz na obidve petície (ssvj.webnode.sk, 2013; ssvj.webnode.sk, 2016).

Petíciu proti Iron Maiden v roku 2013 Spoločenstvo svätého Jozefa [*sic*] propagovalo aj na *gloria.tv*. Jedná sa o jeden z dvoch príspevkov uverejnených pod ich účtom (obidva v roku 2013). Tento malý prienik môže naznačovať, že niektorí z odporcov koncertu Rammstein sa pohybujú v podobnom online prostredí ako ľudia, ktorí stáli pár rokov predtým proti koncertu Iron Maiden. Svoju rolu by tu potom mohla hrať aj lokalita, keďže Trenčín a Žilina (miesto vystupovania Iron Maiden v roku 2016) od seba nie sú až tak ďaleko a oboje sa nachádzajú na Považí.

⁵ Napríklad „Stop aj ruskej vakcíne! Nenechajme sa oklamať“ (Rehoľníci SBM, 2021). Rôzne odkazy ponúkajú hneď v úvode svojej stránky „Odborníci v medicíne o vakcinácii, a čo cirkev?“, „Odborníci varujú, ale Bergoglio k vakcinácii tvrdí: Musí se to udeľat!“ (spolocnostsbm.com, 2023).

Obvinenia primátora mesta Trenčín z podpory vystúpenia kapely v súvislosti s jeho kresťanskou identitou sa občasne objavovalo v diskusiách aj na rôznych iných stránkach. Sám primátor sa na svojom facebookovom profile vyjadril:

Trenčín žije a tak to má byť. Kapela je už v hoteli Elizabeth. Verím, že koncert dobre dopadne, ľudia sa zabavia a zdraví a spokojní sa vrátia domov.

Nech si hovorí kto chce čo chce, Rammstein zviditeľnil Trenčín obrovským spôsobom. A som za to rád a ďakujem za to (Rybniček, 2023).

Keďže výzvu k modlitbe administrátori facebookovej stránky Domu úľavy sv. Charbela odstránili (vrátane všetkých priamych reakcií), a ďalej sa šírila prevažne medzi súkromnými profilmi, oveľa bohatší materiál sa mi podarilo nájsť vo verejných metalových skupinách a v skupinách fanúšikov Rammsteinu. Tam sa citácie tejto výzvy (či zriedkavo iných, podobne formulovaných vyjadrení) zdieľali buď s cieľom pobaviť sa, alebo vyjadriť nesúhlas a rozhorčenie s ich obsahom.

Z analýzy komentárov v skupine *Rammstein – Slovak Republic*, kde sa šírená výzva k modlitbe rozoberala hneď v niekoľkých príspevkoch bohato opatrených následnými diskusiami, môžem konštatovať, že témou komentárov nebola iba táto konkrétna udalosť⁶ či osoby s ňou spojené, či už sa jednalo o humor, obhajobu, filozofovanie, pozitívne či negatívne hodnotenia. Komentujúci sa však nevyjadrovali len k zdieľanej výzve a adorácii. Témou bola aj samotná autorka výzvy k modlitbe, Dom svätého Charbela alebo cirkiev na Slovensku:

Komentár užívateľa Lucia k príspevku užívateľa Králik

Babicka zjavne len potrebovala zaujať 😊😊😊 ale pivo si po omši da 😊😊
😊 (Králik, 2023)

Do skupiny sa vyjadrilo aj niekoľko veriaciach fanúšikov, pričom väčšinou písali, že aj kresťan môže počúvať metal (či konkrétne Rammstein), a vymedzovali sa voči kresťanom angažujúcim sa proti koncertu, ktorými sa cítili ako kresťania očiernení. Zároveň som sa viackrát stretla s tvrdeniami, že sa im nepáči, keď ľudia na základe jednej konkrétnej udalosti posudzujú a kritizujú celú cirkev:

Komentár užívateľa Roman k príspevku užívateľa Králik

Ako praktizujúceho kresťana ma to strašne uráža a cítim sa trápne aj za nich, takýchto spiatočnícky zmýšľajúcich jedincov, ktorí sa zasekli v stredoveku a nevedia si ani len overiť fakty...

Ale ako tak pozerám, tu je tiež veľa podobných ľudí, ktorí úboho sklzu na ich úroveň a urážajú všetkých kresťanov.

⁶ K väčšine ľudí a skupín sa dostala výzva k modlitbe v znení uvedenom vyššie, teda tak, ako bolo uverejnené na stránke Domu svätého Charbela. Neveriacim a fanúšikom bola najprístupnejšia prostredníctvom správ verejných médií, spolu so správou o konaní adorácie. Pod slovom „udalosť“ teda rozumiem výzvy k modlitbe a konanie adorácie za zrušenie koncertu.

Inak len tak pomimo. Náboženstvo ma učil kňaz a doteraz si pamätám, ako sa vždy prirútil na ten svojej krátkej Fábii, vystupoval a z auta mu reval na plné gule Rammstein (Králik, 2023).

Veľké zastúpenie negatívnej kritiky cirkvi (katolíckej) ako takej v komentároch je možné sčasti pripísať reakcii v štýle „najlepšia obrana je útok“. Zároveň sa z týchto komentárov dá vyčítať, že ich pisatelia pokladajú za pokrytecké, keď sa cirkev (ktorá podľa nich sama morálne zlyháva) stará do cudzích záležitostí. Je to dobre vidieť napríklad na množstve poznámok na účet sexuálnej nemravnosti kňazov, v opozícii ku kritike speváka Tilla Lindemanna v súvislosti s nedávnymi obvineniami zo sexuálneho zneužívania:

Komentár užívateľa Natalia k príspevku užívateľa Králika

Že vraj Till Lidemann znásilnil 15-20 žien?! Keby to aj je pravda tak to je skoro taký istý ako každý 5. farár, ktorý zneužíva deti. Číže keď sa na to pozrieme tak z toho vyplýva, že cirkev, ktorá zneužíva deti sa ide modliť za zrušenie koncertu? 😊😊 Chápem to správne 😊😊😊😊 (Králik, 2023).

Kritika voči cirkvi v súvislosti s koncertom bola najviac viditeľná vo facebookových skupinách a stránkach ako *Odluka cirkvi od štátu* a *Ateisti.sk*, čo ale nebolo nič výnimočné pri porovnaní s ostatným obsahom zdieľaným na týchto stránkach (ZOLKO 2.0, 2023; Ježík, 2023). Materiál z týchto stránok som bližšie neanalyzovala, pretože sa nejednalo ani o fanúšikovské skupiny, ani o vyjadrenia kresťanov k danej téme. Navyiac, väčšinou nešlo o názory na kapelu Rammstein či metalovú hudbu, ale na cirkev či všeobecne náboženstvo. Tak to bolo aj v prípade skupiny *Ateismus vs. Víra*, prevažne českej skupiny určenej na vzájomnú diskusiu ateistov a veriacich, ktorá sa tentokrát motala okolo modlitby a jej účinkov (Kubík, 2023). Je vhodné iba podotknúť, že celá záležitosť neunikla ani pozornosti takýchto skupín, ktoré využívajú podobné udalosti na podporu svojich militantne ateistických postojov.

Najväčšia časť fanúšikov, prejavujúca sa v online priestore sa na celú vec pozerala s humorom. Občas sa dokonca pridali aj k modlitbám a začali sa „modliť“ za dobré počasie a úspešný koncert. Táto satirická interpretácia náboženskej opozície voči ich hudobným preferenciám a komunite bola často ilustrovaná humornými, virálnymi obrázkami.

Zhodenie

V tejto časti článku sa zameriam na porovnanie s podobnými prípadmi v minulosti. Konkrétne sa pozriem na tému satanizmu, ktorá v prípade Rammsteinu dominovala. Slavomíra Rapčanová v závere svojho článku o festivale Gothoom píše: „Satanizmus sa síce vyskytol marginálne, ale bola to téma s veľkým mobilizačným potenciálom.“ (Rapčanová, 2017: 46). Z článku vyplýva, že viacerí ľudia mohli peticie proti festivalu podpísať, pretože im bol prezentovaný ako satanistický, aj keď sa ich autori voči tomu ohradili. Taktiež autori otvoreného listu a listu, ktorý miestne KDH adresovalo organizátorovi festivalu, museli kvôli jeho následnej dezinterpretácii verejnosťou spísať k nemu dodatok (Rapčanová, 2017).

Rôzni predstavitelia cirkevných / kresťanských inštitúcií sa voči nepodloženej „satanizácii“ počas Gothoomu ohradili,⁷ ako to spravil aj Dom úľavy sv. Charbela s výzvou uverejnenou na ich stránke. Za kontroverzné takéto organizácie všeobecne pokladali skôr kapely extrémistickejšieho subžánru, v ktorých produkcii dokázali vysledovať konkrétne „škodlivé“ prvky,⁸ ktoré so satanizmom vôbec nemuseli súvisieť (na Slovensku okrem Gothoomu napríklad vystupovanie kapiel Arch Enemy či Root⁹) (Vrzal, 2022). Aj keď o oprávnenosti obvinení sa v konkrétnych prípadoch dost diskutovalo (počas festivalu Gothoom si napríklad obe strany predhadzovali zákon o slobode slova ako pingpongovú loptičku (Vrzal, 2022), podstatné je, že kresťanskí oponenti v týchto prípadoch o texty piesní javili záujem a použili ich ako doklad pravdivosti pre svoje tvrdenia.¹⁰

Naopak, s vystupovaním kapely Iron Maiden mali problém hlavne spoločenstvá hlásiace sa k alternatívnym informáciám a „pravovernej, skutočnej cirkvi“ (odtrhutej od dnešnej mainstreamovej katolíckej cirkvi) a odsudzujúce celý metalový žáner ako „satanistický“.¹¹ Tento prístup logicky eliminuje potrebu dané texty či hudbu bližšie skúmať a najbližšie k nemu boli niektoré príspevky, ktoré som našla na webe *gloria.tv*.

Rammstein je kapela, ktorá sa témou náboženstva až tak nezaobera. Niektoré texty a videá síce vyvolali v minulosti nejaké kontroverzie, ale ide iba o niekoľko konkrétnych prípadov. Preto sa odvážim tvrdiť, že pri vzniku celej kontroverzie ohľadom koncertu Rammstein v Trenčíne stál názor, že metalová hudba je satanistický žáner, ktorý bol ďalej aplikovaný na kapelu Rammstein a v tejto podobe (Rammstein = satanistická kapela) ďalej šírený.¹² To následne implikuje, že označenie „satanistická“ môže pre niektorých veriacich spraviť z akéhokoľvek kontaktu s produkciou kapely nebezpečné tabu – ďalšie vysvetlenie pre absenciu analýzy textov v zdieľaných príspevkoch. Potreba hľadania dôkazov v textoch nebola, pretože neexistovala žiadna snaha o zrušenie koncertu – boj sa odohrával čisto v duchovnej a laickej sfére. Jediný zdroj, ktorý sa analýzou produkcie kapely zaoberal, bol článok Lukáša Krivošíka (2023). Z tohto zhodnotenia mi vyplývajú dve hlavné tézy:

1. Cirkevné / kresťanské inštitúcie a ich predstavitelia pri kontroverziách s metalovými podujatiami na Slovensku väčšinou postupujú systematicky a podujmú sa aspoň do istej miery k analýze ich obsahu. To nemusí platiť pre

⁷ *Zdôraznenie niektorých aspektov otvoreného listu*. Krátky zoznam osobností podporujúcich otvorený list uviedli autori priamo na jeho koniec (Petice.com, 2014a).

⁸ Väčšinou išlo o obvinenia kapiel z písania antikresťanských, nemorálnych či satanistických textov.

⁹ Arch Enemy je kapela hrajúca Melodic Death Metal a Root sa hlási k blackmetalovej tradícii (metal-archives.com, 2024a; metal-archives.com, 2024b).

¹⁰ Táto analýza piesní kapiel bola súčasťou dokumentu s názvom *Otvorený list ministromi kultúry za zrušenie festivalu Gothoom: „Uvádžame niektoré výňatky z textov piesní jednotlivých kapiel (Hypocrisy, Inquisition – headliner tohtoročného festivalu; Belphegor; Azarath; Centurian), ktoré budú protagonistami Gothoom Open Air Fest 2014.“* (Petice.com, 2014b).

¹¹ Ako napr. Spoločenstvo svätého Jozefa (ssvj.webnode.sk, 2013; 2016).

¹² Nie všetci šíritelia museli hneď považovať za satanistický celý žáner. Niekedy stačilo, keď im niekto známy odporučil modliť sa za satanistickú kapelu Rammstein. Ukážkový je príklad ženy, ktorá „nikdy od kapely žiadnu pesničku nepočula a ani si ju nikdy nevypočuje“ (pluska.sk., 2023) a k tomuto názoru prišla po tom, čo sa od exorcistu dozvedela, že kapela je satanistická.

organizácie, ktoré k metalovému / rockovému žánru pristupujú odmietavo, často explicitne na ich stránkach. Tých je však na Slovensku menej.

2. Označenie „satanistický“ má v laickej cirkvi najväčší potenciál virality, pričom môže vzniknúť aj v prípade, keď pôvodcom iniciatívy proti koncertu boli kvôli jeho iným aspektom (Gothoom fest) alebo keď zo strany inštitúcií žiadna iniciatíva nenastala (Rammstein).

Záver

Metalová hudba je medzi niektorými veriacimi obyvateľmi Slovenska stále vnímaná s istými výhradami, ale v prípade Rammsteinu sa nepretavili do aktívneho zasahovania do udalosti, výziev k politikom, či pokus o diskusiu s organizátormi koncertu. Napriek tomu, že v minulosti sa do podobných záležitostí viackrát zapojili aj rôzni cirkevní predstavitelia či dokonca politici (napríklad pri aktivitách proti konaniu Gothoom festivalu, ktoré vyvinuli hneď viaceré strany), v tomto prípade sa diskusia politickej sféry úplne vyhla.

Samotná iniciatíva nebola veľká, pozostávala hlavne z šírenia výziev k modlitbám za zrušenie koncertu na sociálnych sieťach. Zdieľané varovania a výzvy k modlitbám za zrušenie „satanistického“ koncertu mali istú podporu aj na kresťanskom webe poskytujúcom alternatívne informácie. Viac mainstreamový denník vyznačujúci sa profesionálnou žurnalistikou, *Konzervatívni denník Postoj*, tvrdenia o satanizme vyvrátil, namiesto toho poukazoval na prvky z kresťanského pohľadu nemorálne. Odkazy na údajné znásilnenia spáchané spevákom Lindemannom síce v diskusii rezonovali tiež, ale označila by som ich skôr za dodatok než hlavný dôvod k iniciatíve.

Mobilizačným prvkom medzi kresťanmi sa pre tentokrát stala skoro výlučne predstava satanizmu / satanistických rituálov v hudbe a vystupovaní kapely Rammstein, pričom účastníci niektorých diskusií (hlavne na webovom prostredí *gloria.tv*) vnímajú všetku rockovú / metalovú hudbu ako „satanistickú vo svojej podstate“.

Za to, že si túto pomerne malú a v podstate vnútro cirkevnú aktivitu všimla verejnosť, môžu s veľkou pravdepodobnosťou médiá sledujúce každodenné novinky, ktoré sa o nej krátko zmienili v správach, odkiaľ ju potom zdieľali na sociálne siete napríklad aj fanúšikovia kapely.

Medzi fanúšikmi Rammsteinu slúžila iniciatíva k modleniu skôr na pobavenie, aj keď veľké množstvo komentárov bolo aj obranných, kritických či útočných. Každopádne, u nich táto téma vyvolala pozoruhodne veľkú reakciu, spôsobenú pravdepodobne medializáciou pre spoločnosť bezvýznamnej a pre cirkev skôr okrajovej iniciatívy. Neodvažujem sa tvrdiť, kolkí kresťania majú (z akýchkoľvek dôvodov) v skutočnosti voči kapele či metalovej hudbe nejaké výhrady, avšak prípad koncertu v Trenčíne naznačuje, že množstvo z nich sa možno podobnými vecami ani nezaobera. Vznik ďalších väčších kontroverzií nie je vylúčený, ale vyžaduje silnejší podnet než bola schopná dať kapela Rammstein.

Táto téma vyzerá byť plodnou pôdou pre slovenské médiá, ktoré ale, bohužiaľ, často vedia sklznúť k natlačeniu rôznych kresťanských názorov do jednoliateho celku alebo nafúknutiu v skutočnosti malého problému. A tak sa z pár príspevkov zdieľaných po internete prostredníctvom chytlavého titulku ľahko stanú davy búriaciach sa Slovákov (Mičík, 2023). Už len použitie bližšie nešpecifikovanej frá-

zy „veriaci sa modlia“ pôsobi trochu zavádzajúco, pretože väčšina ľudí si pod ňou asi nepredstaví niekoľko lokálnych kresťanov modliacich sa v miestnom kostole, ale veriaciach a cirkev ako celok. Nehovoriac o výrazoch ako „protetujú“ (Čierna, 2023b) a podobne, čo už priamo evokuje hordu ľudí skandujúcu s bannermi pred obecným úradom.

Náboženstvo je v kontexte Slovenska dôležitou témou a úlohou verejnoprávnych médií by malo byť pomôcť ľuďom z vonku pochopiť nábožensky motivované konanie rôznych skupín, predovšetkým, ak má presah do spoločenského diania. Či je toto konanie správne je samozrejme otázka na mieste, ale vzájomné porozumenie a skutočný obraz reality bez budovania stereotypov je predpokladom pre jej riešenie.

Zoznam použitej literatúry

Pramene

- Ács, K., Ruttokay, R., & TASR. (2023/6/14). *Trenčín čaká najväčší koncert v histórii. Niektorí veriaci sa modlili, aby Rammstein nevystúpil*. Nájdené [22.2.2024] na <https://tvnoviny.sk/domace/clanok/844784-trencin-caka-najvacsi-koncert-v-historii>.
- Čierna, K. (2023/6/13a). *Veriaci plánujú adoráciu proti konaniu „satanistického“ koncertu kapely Rammstein v Trenčíne*. Nájdené [3.7.2023] na <https://www.trencinak.sk/clanky/1248/veriaci-planuju-adoraciju-proti-konaniu-satanistickeho-koncertu-kapely-rammstein-v-trencine>.
- Čierna, K. (2023/6/13b). *Veriaci z Prešova protestujú proti „satanistickému“ koncertu Rammstein v Trenčíne*. Nájdené [3.7.2023] na <https://www.presovak.sk/clanky/1040/veriaci-z-presova-protestuju-proti-satanistickemu-koncertu-rammstein-v-trencine>.
- gloria.tv. (2023/6/14). *Milí priatelia, táto nemecká satanistická skupina - Rammstein - dnes o pár minút o 21. 00 (o 20.00 je tzv :predskokanská kapela“) začne svoju diabolšú show na trenčianskom letisku*. Nájdené [7.2.2023] na <https://gloria.tv/post/sLdsgKDT-ff8h3L13ZjjM6yrks>.
- Jarabica, R., Jarabica, M., Chlebek, M., & Mazúr, P. (2016/4/8). *Listy proti satanskému koncertu Iron Maiden v Žiline*. Nájdené [19.3.2024] na <https://www.spolocnostsbm.com/clanky/listy/listy-proti-satanskemu-koncertu-iron-maiden-v-ziline.html>.
- Ježík, A. (2023/6/13). 😊😊😊. [Facebook]. Nájdené [2.7.2023] na https://www.facebook.com/photo/?fbid=10225334072033582&set=gm.6534834859908565&idorvantiy=141994802525968&locale=cs_CZ.
- Konzervatívny denník Postoj (2024/5/2). *Konzervatívny denník Postoj*. [Facebook]. Nájdené [5.2.2024] na <https://www.facebook.com/DennikPostoj>.
- Králik, R. R. (2023/6/11). Čakal som kedy príde niečo podobné. [Facebook]. Nájdené [2.7.2023] na <https://www.facebook.com/groups/624008715728718/posts/801631871299734/>.
- Krivošík, L. (2023/6/17). *Fenómén Rammstein / Najkontroverzejší východonemecký export po Merkelovej*. Nájdené [11.7.2023] na <https://www.postoj.sk/132513/najkontroverzej-si-vychodonemecky-export-po-merkelovej>.
- Kubík, L. (2023/6/14). *Aktuálna téma. V TN je dnes koncert Rammstein, kam príšlo cca 40k ľudí*. [Facebook]. Nájdené [2.7.2023] na https://www.facebook.com/groups/1523205631041518?hoisted_section_header_type=recently_seen&multi_permalink=6909355769093117.

- Mičík, M. (2023/6/13). *Veriaci Slovinci sa búria proti koncertu skupiny Rammstein. Neuveríš, čo sa dnes chystajú urobiť*. Nájdené [1.3.2024] na <https://emefka.sk/veriaci-slovinci-sa-buria-proti-koncertu-skupiny-rammstein-neuveris-co-sa-dnes-chystaju-urobit/>.
- Peticie.com. (2014/7/24a). *Zdôraznenie niektorých aspektov otvoreného listu*. Nájdené [1.5.2024] na <https://www.peticie.com/a/92914>.
- Peticie.com. (2014b). *Otvorený list ministrovi kultúry za zrušenie festivalu Gothoom*. Nájdené [1.5.2024] na <https://www.peticie.com/a/92914>.
- pluska.sk. (2023/6/14). *ZÁZRAK sa NEKONAL. Dom úľavy reaguje na MODLITBY za zrušenie KONCERTU*. Nájdené [10.7.2023] na <https://www1.pluska.sk/regiony/zazrak-nekonal-veriaci-chceli-modlit-zrusenie-koncertu-rammstein-takto-to-dopadlo>.
- postoj.sk. (2024/5/2). *O denníku*. Nájdené [5.2.2024] na <https://www.postoj.sk/25362/o-denniku>.
- Rehoľníci SBM. (2021/2/17) *Stop aj ruskej vakcíne! Nenechajme sa oklamať*. Nájdené [12.3.2024] na <https://www.spolocnostsbm.com/clanky/listy/stop-aj-ruskej-vaccine-nenechajme-sa-oklamať.html>.
- Rybníček, R. (2023/6/14). *Od rána je mesto plné ľudí z celého sveta*. [Facebook]. Nájdené [13.3.2024] na <https://www.facebook.com/profile/100044866610512/search?q=rammstein>.
- SITA. (2020/12/22). *Gloria.tv i Bádateľ. Biskupi varujú pred dezinformačnými webmi*. Nájdené [10.7.2023] na <https://domov.sme.sk/c/22560169/vedenie-katolickej-cirkvi-varovalo-pred-mediami-siriacimi-dezinformacie.html>.
- spolocnostsbm.com. (2023). *Aktuálne*. Nájdené [10.7.2023] na <https://www.spolocnostsbm.com/>.
- ssvj.webnode.sk. (2013). *Za Slovensko bez Iron Maiden 2013*. Nájdené [12.3.2024] na <https://ssvj.webnode.sk/za-slovensko-bez-iron-maiden/>.
- ssvj.webnode.sk. (2016). *Za Slovensko bez Iron Maiden 2016*. Nájdené [12.3.2024] na <https://ssvj.webnode.sk/za-slovensko-bez-iron-maiden-2016/>.
- Straka, I. (2023/6/15). *40-tisícový dav a pekelná dobrá atmosféra: Rammstein v Trenčíne ukázal, že jeho plameň stále jasne horí*. Nájdené [22.2.2024] na <https://hudba.zoznam.sk/reportaze/15-06-2023-rammstein-na-letisku-trencin-ukazali-ze-ich-plamen-stale-jasne-hori/>.
- TASR. (15.6.2023/6/15). *OBRAZOM NA KONCERTE RAMMSTEIN: Zážitky z megashow v Trenčíne*. Nájdené [3.7.2023] na https://www.teraz.sk/kultura/obrazom-na-koncerte-rammstein-zazitky/721531-clanok.html?utm_source=teraz&utm_medium=organic&utm_campaign=click&utm_content=%253Bsearch.
- trencin.standard.sk. (2023/6/13). *Aktualizácia: Organizácia sa distancuje od výzvy za zrušenie koncertu Rammstein v Trenčíne*. Nájdené [10.7.2023] na https://trencin.standard.sk/370615/veriaci-sa-budu-modlit-za-zrusenie-koncertu-rammstein-v-trencine?fbclid=IwAR0-sNTvIce046_pwoxIHWbsH11Y3daE9dn_5TrY-cU3vUwljwhW57bQW24.
- ZOLKO. 2.0 (2023/6/17). *Modlitby nepomohli... aké prekvapivé!* [Facebook]. Nájdené [2.7.2023] na <https://www.facebook.com/photo?fbid=246006668061204&set=a.155038113824727>.

Sekundárna literatúra

- Chastagner, C. (1999). The Parents' Music Resource Center: From Information to Censorship. *Popular Music*, 18(2), pp. 179–192.
- Hjelm, T., Kahn-Harris, K., & LeVine, M. (2011). Heavy Metal as Controversy and Counter-culture. *Popular Music History*, 6(1–2), pp. 5–18.
- Kahn-Harris, K. (2006). *Extreme Metal: Music and Culture on the Edge*. Oxford: Berg.
- metal-archives.com. (2024a) *Arch Enemy*. Nájdené [12.3.2024] na https://www.metal-archives.com/bands/Arch_Enemy/10.

-
- metal-archives.com. (2024b). *Root*. Nájdené [12.3.2024] na <https://www.metal-archives.com/bands/Root/889>.
- Rapčanová, S. (2017). Kontroverzia a verejná diskusia okolo slovenského metalového festivalu Gothoom. *Sacra*, 15(2), pp. 33–49.
- Šipöczová, E. (2012). Online úskalia folkloristického výskumu. *ANTROPOWEBZIN*, 2012(3), pp. 161–168
- Vrzal, M. (2022). Against the Devil's Metal: Christian Public Discursive Strategies against Metal Concerts and Festivals in Czechia and Slovakia. *Metal Music Studies*, 8(2), pp. 245–268.
- Walser, R. (1993). *Running with the Devil: Power, Gender and Madness in Heavy Metal Music*. Middletown: Wesleyan University Press.
- Weinstein, D. (2000). *Heavy Metal: The Music and Its Culture*. New York: Da Capo Press.
- Weinstein, D. (2009). *Heavy Metal: The Music And Its Culture. Revisited Edition*. New York: Da Capo Press.